

УДК 323.1(=163.41)(497.115)

930.85(=163.41)(497.115)

doi 10.46793/LZ-LIV1.157A

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД

Примљен: 08. 06. 2024.

Прихваћен: 01. 09. 2024

Проф. др Зоран Аврамовић*

научни саветник у пензији

Београд

ИСТОРИЈОМ ОБЛИКОВАНИ ИДЕНТИТЕТ КОСОВСКОМЕТОХИЈСКИХ СРБА

Апстракт: У раду се разматрају идентитетска значења српске културе на Косову и Метохије кроз историјско време од 13 и 14 века до 20 века. Најпре се излажу егзистенцијални услови културног живота Срба у Средњем веку а потом у дугом историјском времену турске доминације и албанске исламизације. Искуство културног стварлаштва разматра се у контексту југословенске државе и НАТО агресије. У другом делу, излажу се основне карактеристике значења српске културе на Косову и Метохије, које су историјски обликоване: 1) смена културног стварања и разарања, 2) културни живот у условима насиља, исламизације и протеривања, 3) културни контакти, 4) трагично осећање живота, 5) православна вера као основно средиште културе, 6) народносни карактер културе, 7) одсуство институција културе, 8) митолошко-хришћанска свест о Косову, 9) задужбинарство, 10) зрачење косовске културе у целокупном српском културном простору. У закључку се истиче дисконтинуитет српске културе на Косову и Метохији. Од средњовековне културе у којој се слободно ствара у знаку православног хришћанства улази се у дуговеки период косовскоалбанског насиља, прогона и борбе Срба за национални опстанак.

Кључне речи: култура, идентитетска значења, Срби, Косово и Метохија.

*

Неколико уводних напомена. Истраживање проблема српске културе на Косову и Метохије суочава нас са неколико теоријских питања. Најпре, питање је за коју од мноштва теорија се опредељује истраживач, како одређује појам културних значења, који аспект културе испитивати, и најзад, како разумети однос српске културе на Косову и Метохији и осталих делова (целине) српске културе али и српске и несрпских култура на овом подручју?

* zoran.a@sezampro.rs

1. Која теорија културе најпотпуније одговара косовскометохијској историји и савремености? Психологистичка, функционалистичка, циклична, „ирационалистичка“? Или оне теорије које у средиште културног постојања народа постављају религију (Диркем, Вебер, Тојнби)? У испитивању проблема српске културе на Косову и Метохији, ослањам се на Шпенглерово разумевање културе као скупног појма чулно посталог израза душе. У основи сваке културе налази се душа која се различитим облицима изражава. Појединачне културе (националне) имају свој дух, душу који изражавају кроз разне начине, стилове, „облике живота“ - грађевине, уметност, религију, морал, науку, филозофију, језик, државу, правду. Она је скупни појам великих симбола живота, осећања, разумевања помоћу којих покушава да одговори на основно питање постојања: о разлици између сазнања достигнутог и доживљаја душе. Другим речима, она има своја значења живота, чињеница и свести.

2. Свака култура је *симболички* израз животног искуства. Само човек ствара симболе односно смисао и значење чулно опаљљивих ствари. Сваки предмет може да има и своје друго значење или смисао. Ако тврдимо да сваки предмет и појава у култури садржи неко значење, онда је тачан исказ о култури као мрежи значења. Ниједна дефиниција културе не може да избегне феномен означавања и осмишљавања. Значења се налазе у: а) речима, слици, музици, игри, градитељству, б) понашању разговору, деловању, чињењу, в) становању, облачењу, исхрани, г) мотивима и интенцијама појединаца. Културна значења обухватају и *начин живота и уметничко стваралаштво*.

Под појмом значења подразумевамо акт уношења смисла у оно што чулима, разумом и вером констатујемо у својој даљој и ближој околини. Све што човек чини има неки отворен или скривени смисао, односно значење. У књизи *Дијалектичка теорија значења* (1971), Михаило Марковић утврђује три димензије овог појма: 1) својства предмета, 2) изражавање субјективних емоција, 3) препорука става или активности. Свако значење може да буде субјективан или објективан акт. Појединац опажа, осећа, мисли и спреман је да физички реагује. Према томе, значење носи субјективан печат. Уколико сматрамо да су предмети и симболи неповезани са менталним операцијама човека и материјалном стварношћу, да поседују идеалну суштину, онда је реч објективним актима значења. Поред основних значења културе, мора се истражити и систем институција, личности које су оставиле траг у култури, као и значајна дела културе.

3. Шта је заједничко, идентитетско у српској култури? Шта је специфично у култури Срба са Косова и Метохије? Како писати о српској култури на Косову? У *Историји српског народа* (1981) нема посебног дела о историји Срба на Косову већ је широко одређена област Срби под Турцима. Ни у *Историји српске књижевности* (1983) не налази се одељак о књижевности Срба на

Косову и Метохији. У *Историји српске културе* (1994) материја се излаже уско дисциплинарно, без ширих синтеза, при чему се култура своди на уметност.

4. Посебно значајно питање тиче се испитивања укупних друштвених услова у којима се одржавала и развијала српска култура у овој географској области. Током историје, на Косову је владало насиље турских власти над Србима, притисци исламизације православних хришћана коме се придружује албанско насиље. Постоје брајни извори, сведочанства и документи која показују изузетно тешке услове самог билошког постојања српског народа, посебно културног стваралаштва¹

Основне карактеристике значења духовне културе Срба на Косову током историје

1) Средњовековна српска култура на Косову и Метохији.

Култура Срба на Косову и Метохији током XIII и XIV века је потпуно испуњена верским значењима. Душа српског уметника и обичног човека је окренута православној вери и стваралаштву. То је време релативно слободног културног и уметничког стваралаштва у црквеној архитектури, сликарству, књижевности, музици. Средњовековна књижевност – у жанровима: служба, похвала, посланица, записи- „везана је за различите слојеве духовног живота а нарочито за теологију (догматском, моралном, културном)“.²

Територија Косова и Метохије била је територија на којој је живело православно становништво и на којој је изграђено на стотине цркава, манастира и задужбина. Пећка Патријаршија, Бањска, Грачаница, Дечани, Свети Арханђели – само су најпознатији верски објекти (*Задужбине Косова*, 1987). Верска архитектура и фреско-сликарство из тог раздобља досежу највише домете српско-византијске ликовне уметности на тлу Косова и Метохије.

У манастирима и црквама се одвијао и књижевни рад, писала су се житија светаца и описивали живот и прилике народа српског. У преписивачко-писарским радионицама XIII и XIV века обликована је једна византијско-православна слика света у чијем је средишту био верујући човек. Из тог времена потичу имена српских писаца – Теодосије Хиландарац, Данило Пећки, Данило Бањски, монах Јефрем, Григорије Цамблук (Витић, З. 2005, *Задужбине Косова*, 1987, 255-263). Данило, Јефрем и Марко (Пећки) заслужни за формирање првог круга *исихазма* (контемплација Бога у осами и тиховању; најзначајнија личност је Григорије Палама из XIII века) у Србији³.

Музичка култура се гнездила и ширила у литургијама и црквеном појању. Она је настала на византијским изворима али је наставила сопственим

¹ *Задужбине Косова*, Призрен-Београд, 1987, 607-838.

² Зорица Витић, *Антологија старе српске поезије*, Народна књига, 2005.

³ Димитрије Богдановић, *Књига о Косову*, САНУ, Београд, 1985.

гласовним изразима. Први нотни записи потичу из XV века од композитора кир Стефана Србина. Нема никакве сумње да је и свакодневна култура била прожета верско-црквеним животом. Култура Срба на Косову током XIII и XIV века, обликује значења духовног, верујућег живота у коме се чува национална свест о припадању хришћанској вери и православно-византијској цивилизацији.

2) Раздобље борбе за одбрану културних значења од турске окупације и албанског насиља над Србима

Са продором Турског царства на Балкан и падом српске државе, стање српске културе на Косову се из основа мења. Уследиле су две велике сеобе српског становништва; прва у XV и XVI веку, друга у XVII и XVIII веку. Са померањем Срба из Косова према северу Балкана, српска култура добија трагична значења, а с друге стране, смањује се круг стваралаца и корисника српске културе. Са сеобама јача и косовски мит у уметничком стваралаштву.

Ширење албанских племена по Косовској котлини у XVII и XVIII веку друга је врста притиска на српски народ и његову културу. Досељавање Албанаца праћено је албанизацијом Срба. Насиље над Србима од 1878. (Основана Призренска лига) до 1912. довело је до исељавања 150.000 Срба (*Књига о Косову*, 1985).

О процесу исламизације Срба током XVIII и XIX века аргументовано пише и Јован Цвијић. Турска власт је била немоћна да осигура личну и имовинску безбедност Срб. Анархично арбанашко друштво на Косову и Метохији живело је у фисовима а регулативне норме су биле беса и крвна освета. Иначе, албанска култура није имала „културне традиције и националне свести“⁴.

Од XV века па до балканских ратова и стварања југословенске државе 1918. српска култура и уметност обликују значења одбране и отпора процесима исламизације и албанизације. Другим речима, то није култура концентрисана на развој сопственог идентитета већ култура одбране идентитета. Средишна културна и уметничка значења обликују се око језика, православне вере, традиције, народне песме.

3) Српска култура на Косову и Метохији у југословенској држави од 1918.

Стварањем Краљевине СХС политичке и социјалне прилике Срба на Косову и Метохији се поправљају. Уследила је аграрна реформа и повратак српског елемента на ове просторе. Није било неконтролисаног насиља као у протеклим раздобљима. Ипак, терористичке активности албанских качака се настављају у раздобљу од 1919. до 1924. године. Релативно мирно раздобље између два рата заменила је фашистичка окупација Косова и 1943. одржава се Друга призренска лига. После 1945. власт преузима титоизам, односно

⁴ Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, Београд, 1987, 338.

КПЈ под чијим окриљем је настављено исељавање Срба са Косова и Метохије упркос институционалној еманципацији албанске културе. Од 1966. тече тихо и прикривано исељавање Срба (око 200 хиљада) са елементима насиља и притисака⁵. Српска култура добија индивидуални израз у књижевности, уметности, науци. Универзитет се оснива 1970. у Приштини.

4) ***После НАТО агресије 1999. – претња нестанка српске културе са простора Косова и Метохије.***

После незаконите агресије 19 држава НАТО пакта на СР Југославију 1999. српска култура на Косову и Метохији се суочава са властитим нестанком. Може се догодити да једна култура која на том простору траје пуних осам векова, у ово наше време које се рекламира као време цивилизације демократије и људских права, у буквалном значењу речи нестане. Од 1999. до 2004. око 200.000 Срба је избачено или побегло из својих кућа. Око 800 насеља је очишћено од Срба. Нека српска села су збрисана са лица земље, а српске куће порушене и спаљене. Порушено је око 200 верских објекта. Од доласка међународних снага на Космет, регистровано је 5.782 напада на Србе у којима је убијено 978 особа (Политика, „Мировне снаге беспомоћне“, 15. 8. 2003.)

Ове трагичне чињенице саме по себи говоре до ког степена је доведена осмовековна култура Срба на Косову и Метохији. Кад нема народа, нема ни институција културе. Кад нема институција нема ни културних стваралаца а ни оних који користе ту традицију. Културни ствараоци изгнани су са Косова и живе у Србији (књижевници, глумци, ликовни уметници...). А када се руше и спаљују материјални споменици културе затире се сваки физички траг. Остаје само сећање.

Идентитетска обележја културе косовских Срба

Основно обележје српске културе на Косову и Метохији од XV века до данас, свакако је њена ***условљеност*** тешким економским, социјалним и политичким околностима. То је култура која чува традицију и покушава да ствара у условима борбе за опстанак народа и његове културе; није могућно одвојити културу од борбе за егзистенцијални опстанак. Културу Срба прати континуиран процес насиља, исламизације, исељавања народа са Косова и Метохије.

Дуговремено смењивање грађења (стварања) и рушења, разарања и обнављања. Ово треба схватити у материјалном и биолошком смислу. Српска култура, од XV века у сталном конфликтном односу са турском и албанском културом, наслеђује и подиже своју материјалну културу (цркве и манастире), ствара и негује своју народну духовну културу (језик, приче, обичаје, моралне норме). Све те тековине бивају у непредвидљивим временским размацима

⁵ Атанасије Јевтић, *Од Косова до Јадовна* (путни записи), Глас Цркве, Београд 1987.

нападане било рушењем, било потискивањем делова српског народа са његових станишта. А када нема народа нема ни живе културе.

Културни контакти са исламском културом. Чињеница да су током историје Срби на Косову и Метохији живели са другим културама (народима) упућује на питање карактера тих контаката. Како се одвијала акултурација и енкултурација? Турска освајања и албански продор на Косово условили су, с једне стране, процес насилне асимилације а с друге стране снажан духовни отпор према исламској култури. Отпор као форма избора према културном контакту испољавао се посредством православног хришћанства и српског језика као израза духа и душе народа. Језичке и верске разлике су вековима спречавале креативне контакте различитих култура на Косову и Метохији, због тога што је турско-албанска култура настојала да асимилује и потисне српску културу а не да је толерише и уважава.

Народности карактер културе. Култура Срба на Косову и Метохији од XIV века до почетка XX века је у знаку колективног стваралаштва, у окриљу духа саборности. Са православном црквом и хришћанском вером у средишту, са језиком којим говори, српски народ ствара своју културу без великих индивидуалности и личности које би давале снажан израз властитој култури. Незнани песник пише о косовским догађајима после 1389. године. Колективно стваралаштво се испољава у примењеној уметности (златарство, дуборез, вез, повез на књигама, накит) и у усменој народној књижевности (летописи, белешке, записи, хронике...). Овакав карактер српске културе омогућен је одсуством **институција културе**. Прве школе се оснивају почетком XIX века при манастирима Грачаница, Дечани, Девич. Средином истог века, српски трговци и привредници помажу оснивање школа, проналазе учитеље и доносе уџбенике из Србије⁶.

Успорена индивидуализација уметничког стваралаштва. Уколико уметност разумемо као особено симболичко осмишљавање живота човека и народа, онда је мање важно да ли је она колективна или индивидуална делатност. Дуговека анонимност уметничког стваралаштва Срба на Космету имала је за последицу давања предности ономе о чему уметност казује, а мање естетској форми. Тек у XX веку се појављују стваралачка имена на Космету. Међутим, процес индивидуализације касни и у осталим деловима српске културе. Књижевност, уметничка музика и ликовне форме долазе у северне и западне балканске територије српског народа тек у XVIII и XIX веку. Ако изузмемо књижевну епоху Немањића, и раздобље предвуковске реформе (Гаврил Стефановић Венцловић, Доситеј Обрадовић..) XIX век је борба за књижевни језик и књижевност стварану на том језику (Његош, Бранко Радићевић..). Први школовани српски музичар је Корнелије Станковић

⁶ Драги Маликовић, *Косово и Метохија 1908-1912*, Институт за српску културу, Лепосавић, 2000.

(1831-1865), па затим Даворин Јенко, Јосиф Маринковић, Стеван Мокрањац. У сликарству уметничка индивидуализација почиње са бароком у XVIII веку, (Жефаровић, Крачун) а у XIX веку Ђура Јакшић, Паја Јовановић, Ђорђе Костић. Овај овлашан преглед индивидуализације уметничког стваралаштва у „северним“ деловима српског народа, треба разумети као почетак нових облика стваралаштва који се проширио и на друге делове српства.

Култура као блискост начина живота и уметничког стваралаштва.

На Косову и Метохији је вековима постојала прожетост начина живота и стваралаштва. Култура као начин живота обухвата свакодневну културу у породици и обичајности (од јутра до вечери) али и разумевање темељних односа човека према природи, времену, простору, нацији, васпитању и образовању, другим народима итд. У основи уметничког израза налазе се осећања, машта, одређена знања и облици свести. На Косову и Метохији иста емотивна, сазнајна и морална изворишта напајају све облике културног постојања. Народна песма је била форма да се гласом изрази оно што није могло у уметничкој музичкој партитури.

Трагично осећање живота. Српска култура не само на Косову већ у целини њеног постојања садржи особен национални доживљај света. Доминантан је словенски осећај (душа). То је трагично разумевање властите судбине. Косовски пораз кнеза Лазара, Косовски завет је уграђен у културну свест српског човека и одатле зрачи у све области живота и стварања.

Ипак, трагично као значење српске културе и уметности преплиће се са бунтовништвом и херојским ратништвом. (У другим деловима српске културе у XIX и XX века, на парадоксалан начин, развија се изузетна хуморно-сатирична књижевност.)

Православна вера је стожерна тачка српске културе на Косову и Метохији. Основна значења српске културе на Косову и Метохији, током свих протеклих векова обликовала је православна црква и хришћанска вера. Дубок утицај хришћанства огледао се у верским знањима, обредима, симболима, вредностима, организацији живота. Православни доживљај и разумевање света били су дубоко утиснути у све облике народног стваралаштва. Верска култура је била одбрана и заштита културног идентитета српског народа на овом простору. Па ипак, на неким местима је долазило до пробијања ислама и долазило је до турчења и арбанашења (Богдановић, Књига о Косову, 1985).

Митологија – паганско и хришћанско раздобље. Паганска божанства Перун и Вид део су митолошке свести Срба. „Перунов и Видов култ био је веома раширен код Срба, или барем, на овом простору, односно да је овде постојало значајно српско паганско светилиште“⁴⁷.

Културни стуб српске митолошке свести је Косовски бој или Видовдан. Однос према Косову обликује националну и културну свест српског човека.

⁴⁷ Сретен Патровић, *Увод у културу Срба* (део о митологији, магији, обичајима), Просвета, Ниш, 1994, 81.

Битна црта народне душе динарског човека је жарка жеља да „освети Косово“, на коме је изгубио независност и слободу⁸.

Симболичка значења Косовског боја су супротстављање судбини („царство земаљско и царство небеско“). Косовска предања су уграђена у морал, дух српског човека, али и у основу уметничког стваралаштва (књижевност и ликовност) кроз историју. На темељу косовских историјских догађаја и митске свести, изграђана је она слободарска мисао која је водила Србе до и после 1804. године у независну државу. „Народне песме, Косовски мит, Његошево дело, дела су првог и најтрајнијег подстрека размишљањима о националном карактеру“⁹.

Задужбинарство – „питома лоза српске културе“. Задужбинарска култура Срба на Косову део је српског културног идентитета. Феудални српски жупани и господари подижу задужбине из верских и родољубивих разлога, „за душу некеме“. Прву велику задужбину - Хиландар, подижу Свети Сава и Симеон Немања крајем XII века. Највеће задужбине на Косову подижу црквени и световни владари немањићке епохе: Пећку Патријаршију, Грачаницу, Бањску, Високе Дечане, Свете Архангеле. (Задужбине Косова, 1987).

Нису српски владари подизали само црквене и верске храмове. Помагали су сликаре да их украсе фрескама и иконама, као што су поклањали и црквене предмете (посуђе, вез, намештај). Рукописне књиге су споља окиване племенитим металом и драгим камењем а изнутра је текст илуминиран минијатурама.

Косово-извор и утока српског културног и уметничког стваралаштва. Српски ствараоци на Косову и изван Косова обликују косовски мотив у својим делима. Нема значајнијег књижевника или ликовног уметника који није обликовао косовске теме (Стерија, Његош, Бранко, Ђура, Вук Караџића, Андрића, Црњанског, до Матије Бећковића, Гојка Ђога, Слободана Ракићића), (Задужбине Косова, 1987, 218-297). У науци се посебно проучава историја, историја уметности, етнологија.

Косовски идентитет Срба данас. Шта чинити данас, после свих искустава, посебно НАТО агресије 1999. године и отимања Покрајине? Када је о култури реч, ништа друго не преостаје него свим духовним снагама бранити културну традицију на овом подручју, сачувати народну супстанцу, вратити институције културе и отворати простор за стваралаштво. Уколико се сачувају људи и институције, сачуваће се и вредности.

Косово и Метохија је водећи симбол српске нације и државности, а нема нације без свог извора и почетка. На Косову су велике верске светиње које су темељ национално-историјског идентитета српског народа. На Косову

⁸ Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, Београд, 1987, 338.

⁹ Слободан Јовановић, «Један прилог за проучавање српског националног карактера», *Сабрана дела*, књига 12, БИГЗ, Београд, 1991, 548.

живи и део албанске нације који је демографски и насилним средствима потискивао српски народ. Све што се дешавало на КиМ после 1999. године, угрожавало је постојање и културни идентитет српског народа: протеривање Срба са својих огњишта, протеривање је идентитета, паљење црква и манастира удар је на идентитет, потискивање језика, укидање институција напад је на српски културни идентитет. У борби Давида и Голијата Запад и косовски Албанци користе сва средства против српског народа и његове културе. На Србима је да се боре и одбране као што су чинили у ближој и даљој прошлости.

Пример књижевне одбране Косова- Милош Црњански. Косовски мотиви се налазе у скоро свим књижевним жанровима у којима је стварао Црњански. Они нису доминантни, али важан су део књижевних значења или пишчеве «слике света».

У поезији налазимо име манастира Грачаница (Наше елегике), и Видовдана (Спомен Принципу). У драми *Маска*, Бранко Радићевић пати због Косова. Опис прославе Видовдана читамо на страницама *Дневника о Чарнојевићу*. Водећа тема прозних дела М. Црњанског свакако су сеобе српског народа. Али, Косово је полазна тачка српских сеоба и српских патњи. Књижевни јунаци и приповедач не мимоилазе косовску позадину сеоба Срба из Војводине у Русију, средином XVIII века. У *Дневнику о Чарнејевићу*, један господин у црном «све нешто нејасно и дуго говори о Косову». У *Сеобама* (2) руски амбасадор Волков пита Павла Исаковича зашто се сели у Русију. А Исакович почиње од Косова, погибије Цара Лазара и пресељења у Срем. На том путу у Беч, Павле Исакович се упознаје са различитим вредносним ставовима о Косову, како странаца тако и сународника. Аустријанац Енгелсхофен равнодушно коментарише да се Срби са Турцима носе «око неког Косова већ 360 година». Међутим и Павлов сународник, трговац Трандафилович из Будима, препоручује Павлу да се у Будиму брзо обогати и чуди се: «зашто прича све о Косову? Што помиње Цара Лазу? Чему та јадиковка о ономе што је давно прошло?». У трећој књизи *Сеоба*, Срби очекују од Руса да свете Косово. Тако, досадили су Костјурину изјавама да Руси треба да свете Косово, а Исакович верује и по доласку у Русију, да ће Руси ићи да свете Косово.

Видимо да је мотив Косова структурни део значења националног идентитета у књижевним текстивима Милоша Црњанског.

У својим *публицистичким, некњижевним* текстивима које је објављивао у дневним новинама *Политика, Време, Правда*, Црњански пише о мноштву политичких, социјалних и културних тема. Из тог опуса, када је реч о Косову, најзначајнији је текст «Снага липљанског звона». У *Идејама*, чији је био главни уредник, пише о «демонски лепом» Краљу Милутину и «укрепљењу» Стефана Дечанског. Најпотпунију анализу косметског

проблема читамо у *Ембахадама*, фрагментима о српско-југословенској дипломатији између два рата. Црњански анализира посредством дневника грофа Ђана (Мусолнијев шеф дипломатије) италијански експанзионизам на Балкан и стратегију према Косову као држање «ножа у леђа Југославији»¹⁰

Косовски идентитет као део српског културног идентитета. Основне културне и националне вредности, српског народа су: православно хришћанство, српски језик, обичаји, традиција, Косовски завет, значајне стваралачке личности, култ слободе и независности, спремност на жртву.

Идентитет је саставни део друштвеног и националног живота и његова основна карактеристика састоји се у томе што омогућава стабилност мишљења, понашања и оријентација. Структурне елементе овог појма чине *објективни показатељи* и њихов *субјективни доживљај* (осећај властитости; шта људи мисле да јесу).

Српска култура није хомогена територијална и материјална целина у простору и времену. Поједини делови српске културе су се развијали у различитим историјским и политичким околностима. Стално у борби за опстанак са Османлијама а касније Аустријским царством, на граници ислама и католичког хришћанства, српски народ је на темељу основних идентитетских вредности обликовао и *специфичне одлике свакодневног, стваралачког, традицијског и политичког* идентитета у појединим областима Балкана. У том смислу уочавамо неке посебности у језику, верској пракси, обичајима, традицији Срба на Косову и Метохији, у Србији, Војводини, Босни и Херцеговини, Хрватској, Црној Гори, али и мањих српских заједница у Румунији, Маџарској, Албанији, Македонији. У основи ових разлика су изражавање искуства душе, осећања, сазнања, живота. Разлике су и верујуће - православни Срби, Срби католици и Срби исламске вере. Највећи српски писци долазе са граничних области српског језика: Црњански, Андрић, Селимовић, Десница, и низ песника од Лазе Костића до Дучића и Рајка Петрова Нога.

Стваралачки и егзистенцијални дисконтинуитет обележава дуговеку културу Срба са Косова; од слободног верског живота до одбране културног идентитета. Српска култура је била пре свега култура отпора према исламској култури. Она је настојала да се материјалном и духовном културом супротстави турско-албанским културним утицајима. Тачка ослонца отпора била је у прошлости – вера, језик, Косовски завет, традиција. Култура Срба на Косову и Метохији постоји у условима насиља, исламизације и исељавања (протеривање становништва). У таквим условима то је морала бити *култура одбране*, чувања вере, језика и других елеменат идентитета.

¹⁰ Зоран Аврамовић, *Политика и књижевност у делу Милоша Црњанског*, Време књиге, Београд, 1994.

Литература:

- Аврамовић, Зоран: Задужбине, фондови, фондације и легати у култури Србије, Завод за проучавање културног развитка, Београд, 1992
- Аврамовић Зоран, *Политика и књижевност у делу Милоша Црњанског*, Време књиге, Београд, 1994.
- Аврамовић Зоран: Агресија под окриљем демократије, Београд, 2000.
- Богаднивић Димитрије, *Књига о Косову*, САНУ, Београд, 1985.
- Витић Зорица, *Антологија старе српске поезије*, Народна књига, 2005.
- Задужбине Косова*, Призрен-Београд, 1987.
- Деретић, Јован: Историја српске књижевности, Нолит, Београд, 1983.
- Историја српског народа (група аутора), СКЗ, Београд, 1981.
- Историја српске културе (група аутора): Горњи Милановац, Београд, 1994.
- Јевтић Атанасије, *Од Косова до Јадовна* (путни записи), Глас Цркве, Београд 1987.
- Јовановић Слободан, «Један прилог за проучавање српског националног карактера», *Сабрана дела*, књига 12, БИГЗ, Београд, 1991.
- Кнежевић, Милош: Балканска пометња, ДП Ђуро Салај, Београд, 1996.
- Маликовић Драги, *Косово и Метохија 1908-1912*, Институт за српску културу, Лепосавић, 2000.
- Патровић Сретен, *Увод у културу Срба* (део о митологији, магији, обичајима), Просвета, Ниш, 1994.
- Петровић, Драган: Стара српска књижевност на Косову, Приштина, 1981.
- Поповић, Миодраг: Видовдан и часни крст, Словољубве, Београд, 1977.
- Цвијић Јован, *Балканско полуострво*, Београд, 1987.
- Цвијић Јован, *Балканско полуострво*, Београд, 1987.

Summary

Zoran Avramović

THE IDENTITY OF KOSOVO-METOHIAN SERBS SHAPED BY HISTORY

The author considers characteristics meaning of Serbian culture in Kosovo and Metohija, thoughtout a historical period dating from the XIII and XIV century to the present days. Theoretical and methodological difficulties of such studies are being stressed in the introductory part of the paper. In the second part, existential conditions of cultural life of Serbian people are presented both during the Middle

Ages and a long period of the Turkish domination and Albanian islamization. Yugoslav state experience (1918- 2000) and NATO aggression are discussed in the context of culture. The third part, deals with basic characteristic meanings of Serbian culture: 1) Shift of cultural creation and destruction of cultural heritage, 2) Cultural life in the condition of violence, isalmization, and expulsion, 3) Cultural contacts. 4) Tragic feeling of life, 5) Orthodox faith as a central point of culture, 6) Folk features of culture, 7) Absence of cultural institutions, of institution, 8) Mythology awareness of Kosovo battle, 9) Endowment, 10) Impact of Kosovo cultural heritage within the Serbian cultural space. In the final part of the paper, the discontinuity of Serbian culture in Kosovo and Metohija is emphasize. Afret having had a freedom of Medieval cultural creativity expressed through Ortodox Cristianity, the Serbs have found themselves in a long lasting period of violence, expulsion and struggle for their biological survival.